

El futbol a Chiapas (Mèxic): un símbol d'identitat?

Andrés Fábregas Puig

Universitat Intercultural de Chiapas
San Cristóbal de Las Casas. Mèxic

A partir de l'1 de gener de 1994, el meridional estat mexicà de Chiapas va ocupar els primers llocs de la premsa mundial, tant televisiva com de ràdio i escrita. El motiu d'aquesta atenció mediàtica va ser la rebel·lió del Ejército Zapatista de Liberación Nacional, més conegut per les sigles EZLN. A l'estat de Chiapas habita, a més d'una població mestissa, una varietat de grups ètnics que són descendents de famílies lingüístiques del maia i del zoque; fet que ha cridat l'atenció dels antropòlegs des de quasi fa un segle, tant mexicans com estrangers. No obstant això, la societat de Chiapas sempre ha estat mal estudiada, per tant, mal coneguda. Una de les característiques de Chiapas és que té una entrada tardana a la modernitat, iniciada en els anys 1970, però detonada després de l'1 de gener de 1994. En aquest assaig es discuteixen les característiques del "Chiapas tradicional" anterior i dels canvis que hi ha hagut a partir de la "modernitat". En aquell context se situa el paper del futbol professional i les seves conseqüències socials i culturals en el Chiapas dels

L'estat meridional de Chiapas, integrant de la Federació d'Estats Mexicans, ha estat un territori tradicional per a la investigació antropològica i arqueològica. Des dels dies colonials, les restes de les ciutats maies van cridar l'atenció a estudiosos o curiosos i viatgers, que van deixar llibres, dibuixos o relats sobre les seves experiències en terres archiapanenques. L'estat era, doncs, un vell conegut dels antropòlegs. O, certament, n'era una part; aquella terra habitada pels pobles indis, motiu d'atenció dels científics socials. Fins i tot, les universitats nord-americanes de Harvard i Chicago van fer durant un temps de Chiapas el seu camp d'entrenament per als estudiants graduats d'antropologia.

Per a un públic més ampli, incloent els mateixos mexicans, les particularitats històriques, socials i culturals de Chiapas eren desconegudes. Fins i tot la situació de frontera amb Guatemala era poc percebuda pels mexicans, que quan pensen en fronteres es remetien al nord, als límits de Mèxic amb els Estats Units. Tot això va canviar el primer dia de gener de 1994, quan un grup armat que s'autoanomenava Ejército Zapatista de Liberación Nacional (EZLN) va prendre per la força quatre capitals de l'estat de Chiapas. Tres de les ciutats ocupades, Altamirano, Las Margaritas i Ocosingo, estan situades a tocar de la selva, mentre que l'altra, San Cristóbal, Las Casas, s'ubica al centre d'una regió que es coneix amb el nom de Los Altos de Chiapas. L'ocupació militar d'aquestes quatre ciutats va causar una sorpresa generalitzada a tot el país i va despertar l'interès en els assumptes de Chiapas i la seva situació social. Una prova d'això és que poques hores després del que havia succeït, a la ciutat de San Cristóbal s'hi van reunir més de tres-cents periodistes nacionals i estrangers. Després de quatre dies d'ocupació i d'intercanvis de foc amb l'exèrcit nacional de Mèxic, els insurrectes desaparegueren en les profunditats de la selva chiapaneca.

L'any 1994, Chiapas continuava en un període d'inestabilitat política que es manifestava en els canvis continus de governador de l'Estat. Així, en els últims trenta anys, haurien d'haver passat pel càrrec cinc governadors, però en van ser nou. A l'inici de l'any 1994, l'estat de Chiapas ja havia tingut dos governadors. Amb aquests cicles polítics és impossible portar a terme un programa -encara que sigui elemental- de desenvolupament. Cada canvi de govern significava un retrocés al plantejament inicial de què calia fer a Chiapas. Aquesta convulsió política va causar problemes greus en la societat, en el planejament de l'economia i en el desenvolupament de la infraestructura. Era comú, en aquells anys, llegir i sentir que l'estat de Chiapas acusava els nivells més baixos de desenvolupament o els índexs més alts de marginalitat. Analfabetisme, atur, falta de comunicacions, absència d'una xarxa hospitalària eficaç, pobresa... eren els signes de Chiapas. Hi havia contrastos com el següent: l'estat de Chiapas produïa, cap a l'any 1994, un 25% de la totalitat de l'electricitat que generaven les hidroelèctriques, i en contrast, el 30% del seu territori no tenia energia elèctrica. La indústria d'estats com el de Veracruz es movia gràcies a l'energia que generava Chiapas, i els seus habitants havien de pagar les tarifes més altes per consum d'electricitat de tot el país. Les hidroelèctriques li van costar a l'estat de Chiapas la pèrdua de les seves millors terres laborables. Per exemple, a final dels anys setanta, Chiapas va perdre tota la

seva collita d'arròs, després de ser el principal productor de Mèxic. L'estat va patir la inundació del 13% de tota la superfície cultivable, fet que va provocar moviments socials intensos en una societat eminentment camperola com era la de Chiapas en aquells anys. Els governadors no eren electes per la població, sinó designats des de Ciutat de Mèxic amb el criteri obvi de defensar els interessos del centre, i se'ls anomenava nacionals, en detriment del desenvolupament local. Aquesta situació havia provocat un abatiment de l'autoestima de la població, que es va enfonsar a partir de l'inici de gener de 1994. En efecte, els periodistes, que la immensa majoria desconeixia la història, la societat i la cultura de Chiapas, van difondre la imatge que la població de l'estat es componia de dos sectors: els indis i els ramaders. Aquesta simplificació va donar la volta al món, i encara ara no són pocs els que continuen mantenint aquesta visió. En els mitjans de comunicació i en els escrits dels intel·lectuals van desaparèixer com per art d'encantament, els sectors de la població complexa de Chiapas, per donar pas a una concepció que ubicava l'estat com el teatre de batalla entre els bons i els dolents, igual que les pel·lícules clàssiques de l'Oest americà, sense més ni més. Segons les seves versions, la intel·lectualitat de Chiapas no existia, ni els sectors populars i, encara menys, les classes mitjanes. Tot l'aparell mediàtic del món es bolcà sobre Chiapas per analitzar amb lupa miop el que hi passava. Tanmateix, la situació és molt més complexa, i l'objectiu d'aquest article no és analitzar-la. Però aquest preàmbul és necessari per ubicar el lector en el següent: com a col·lectivitat social, l'autoestima dels chiapanencs va caure a l'abisme. Es va crear un sentiment generalitzat d'abatiment, de falta de confiança en les capacitats locals per superar els problemes i fer tirar endavant la transformació social. Lligat a això, la fragmentació de la societat chiapanenca es va enfonsar. Es va aprofundir en el discurs de tots els sectors, que era la separació entre ells i nosaltres, entre els indis per una banda, i els que no ho són per una altra, a més d'emfatitzar les diferències socials. Una espècie d'anomia, com ho plantejava Émile Durkheim, es va assentar a la societat. Els conflictes en les comunitats van arribar a extrems greus i van produir divisions difícils d'estrancar. Els nuclis de parents es van descompondre en diferents faccions que es disputaven el poder polític local, en el context de circulació contínua de governadors de l'Estat. El "faccionalisme" va dividir els partits polítics, les organitzacions socials, els ajuntaments i les mateixes comunitats i pobles de l'àmbit chiapanenc. Si a més a més es té en compte que a l'estat de Chiapas la població viu dispersa al voltant de vint mil nuclis, la majoria amb menys de mil habitants, es pot tenir el panorama de les dificultats per

aconseguir la integració. Així mateix, el desenvolupament de l'estat de Chiapas, com és característic a Mèxic, resulta ser desigual, amb regions pròsperes que contrasten amb altres on predomina la pobresa. Sense voler fer una llarga referència a la història chiapanenca, convé aturar-se en alguns moments significatius que ajuden a explicar el present i el context del futbol.

En primer lloc, l'estat de Chiapas és un resultat de la fi del règim colonial espanyol del que avui és l'Amèrica Llatina. Durant els anys de la colònia, Chiapas oscil·là administrativament entre la Capitania General de Guatemala o la dependència directa del virregnat de la Nova Espanya. La Capitania General era part del virregnat, però tingué certa autonomia en assumptes administratius. Com ja se sap, els castellans van introduir l'organització municipal, i per la Reforma Borbònica, el règim d'Intendències. En el cas chiapanec, va ser l'ajuntament de la Ciutat de Comitán, el primer a declarar-se independent, i a partir d'aquest moment, el van seguir els ajuntaments que faltaven, fins i tot el de Guatemala. Aquesta dada és important per tenir en compte que durant el règim colonial es va incubar una espècie de "sentiment chiapanenc", una identitat potser difusa, però perfilada com un procés. L'estat de Chiapas pròpiament dit es va iniciar amb una decisió municipal, la del *cabildo* de Comitán, que va impulsar la formació d'una comunitat política. A Mèxic, encara ningú ha plantejat si els Estats Federats són "nacions locals" o són estats sense nacions. Es dona per suposat que Mèxic és una Federació d'Estats que es reconeixen en una sola Nació, la Mexicana, i aquesta és la que sosté l'Estat Nacional. Aquest aspecte de la realitat mexicana ha de ser discutit amb detall, sobretot en moments com els actuals en què s'accentuen els reclams no tan sols locals o regionals, sinó dels mateixos Estats Federats.

La fragmentació de la societat a Chiapas és un resultat històric que va servir de context a la rebel·lió armada de 1994, i la va aprofundir. La forma de designar els governadors sense intervenció de la població, no tan sols va conculcar els drets ciutadans, sinó que va introduir més factors de fragmentació social. En una societat tan contrastada com la de Chiapas, els símbols d'una identitat integradora no s'acabaven de consolidar. En veritat, l'Himne a Chiapas és un d'aquells símbols d'integració que tenia i té més penetració en la societat. De la mateixa manera que la marimba era i és reconeguda com un símbol d'allò chiapanenc, i menys popular, la gastronomia que es basa en els tamals. Però la societat no té un símbol integrador capaç de travessar les fron-

teres de la diferenciació social i la varietat cultural. Aquest símbol ha estat possible des de l'any 2002, amb l'arribada d'un equip professional de futbol: els Jaguares de Chiapas. El procés encara és al començament, i no és possible determinar si en un futur culminarà en un símbol integrador que reconeixin tots els sectors de la societat a Chiapas.

Per a aquells que no estan familiaritzats amb l'organització del futbol a Mèxic, convé explicar que els torneigs de lliga es reparteixen entre dos "campionats curts" al llarg de l'any. El màxim organisme que dirigeix el futbol mexicà és la Federació Mexicana de Futbol, que reuneix tots els clubs professionals que existeixen. Aquest organisme celebra els campionats i els classifica en "hivern i estiu" o "obertura i clausura". Hi ha divuit equips de primera divisió en el circuit mexicà. Aquests estan dividits en tres grups, amb sis equips cadascun. Al final del torneig regular, els equips que han quedat en primer i segon lloc del seu grup passen a jugar la "lligueta", amb la modalitat de visitant i local; s'elimina el que suma menys gols en els dos partits. Els segons llocs que han quedat empatats per la puntuació i, a vegades, el tercer millor lloc, juguen el que s'anomena el "*repechaje*" per poder ingressar a la lligueta, que d'aquesta manera es forma amb vuit equips. La final del campionat es juga entre els dos equips que han sobreviscut als partits d'eliminació, i ho fan com a visitant i local. Si a la fi dels dos partits reglamentaris es produeix un empat, es juguen dos temps extres. Si l'empat persisteix, el campionat es decideix amb xuts de penal.

A més a més de les característiques dels "torneigs curts", que tenen una lògica comercial, la Federació Mexicana de Futbol permet el canvi de "franquícies" amb gran facilitat, perquè això és part del futbol com a negoci. Aquest aspecte mereix una anàlisi a part. Per ara, només cal dir que gràcies a aquest mecanisme, els Jaguares de Chiapas es van poder establir. És a dir, un dels clubs més antics del futbol mexicà, l'Irapuato, va decidir canviar la franquícia i va anar al port de Veracruz on es va convertir en els "Tiburones Rojos". Llavors, va ocórrer que els "Tiburones Rojos" de la primera divisió d'ascens van guanyar el campionat de l'any 2002, amb la qual cosa no era possible que dos equips de la primera divisió tinguessin el mateix nom. Va ser així com una franquícia va quedar lliure. El 27 de juny de 2002, Alejandro Burillo, president del Grup Pegaso, en un acte oficial amb la presència del governador de l'Estat, Pablo Salazar Mendiguchía, anuncià la creació de l'equip Jaguares de Chiapas, amb seu a la ciutat de Tuxtla Gutiérrez. En aquesta ciutat, el Govern de l'Estat era propietari de l'únic estadi que

tenia les condicions per allotjar un equip professional de primera divisió. Aquest estadi portava el nom d'un mestre d'educació física molt estimat a la ciutat, a més de ser un promotor pioner del futbol: Víctor Manuel Reyna, "el Mestre Reyna", com li deien amb afecte tots els seus alumnes. Com que l'estadi necessitava una remodelació, els Jaguares de Chiapas van jugar el seu primer partit fora de la seva seu, a l'Estadio Azul de la Ciutat de Mèxic, davant els Tigres de la Universitat de Nuevo León. El duel entre felins acabà amb la victòria dels Tigres per 3 gols a 1. El jugador argentí, Lucio Filomeno, va ser el primer anotador dels jaguars chiapanencs.

El partit inaugural a l'Estadi Zoque Víctor Manuel Reyna, que se li anteposa el nom del poble prehistòric fundador de l'actual Tuxtla Gutiérrez, es va dur a terme el 17 d'agost de 2002 contra les Chivas Rayadas de Guadalajara, l'equip més popular del futbol mexicà, icona de la identitat nacional. La data era històrica perquè marcava l'inici del futbol professional de primera divisió a l'estat, i perquè l'equip rival, també conegut amb el nom del Rebaño Sagrado, tenia molts seguidors a Chiapas. Realment, abans de la introducció d'un equip local de futbol, les Chivas gaudien a Chiapas d'un ampli suport pel fet de ser un equip que estava format només per jugadors nacionals. La majoria de la població chiapanenca veia en aquell equip de Jalisco una selecció nacional. Dos dies abans del partit, Tuxtla Gutiérrez visqué moments completament nous a la ciutat. Milers d'habitants, sobretot joves, van començar a recórrer els carrers amb símbols futbolístics, un tret nou en la manera de vestir de la gent. Hi havia qui portava la samarreta de les Chivas, però anava amb la cara pintada dels Jaguares. O a l'inrevés, algú portava la samarreta dels Jaguares, però anava amb la cara pintada amb els símbols de les Chivas. Les banderes d'ambdós equips onejaven per tots els rumbos de la ciutat. Les Chivas Rayadas van arribar a Tuxtla Gutiérrez la tarda del 16 d'agost, i l'equip va ser rebut per una multitud de seguidors que van acompanyar l'autobús que els transportava des de l'aeroport fins a l'hotel on s'allotjaven. La ciutat vivia una mobilització i una eufòria que no s'havia vist mai. La conversa obligada era el pròxim partit de futbol. El dia del partit, amb dues hores d'anticipació, l'Estadi Zoque Víctor Manuel Reyna estava ple de gom a gom. Les banderes dels dos equips es disputaven l'espai. Hi havia persones que onejaven les dues alhora. El nombre de samarretes de les Chivas era el mateix que el de l'equip local. L'expectativa pel partit creava un clima d'excitació notable. Quan les llegendàries Chivas Rayadas van saltar al camp, una ovació va tronar l'espai. La

multitud s'agità i el cel es pintà de blanc i blau, els colors tradicionals de l'equip el Rebaño Sagrado. Segons després, els Jaguares, vestits de color taronja, van sortir al terreny de joc. Ara el cel canvià de tonalitat per pintar-se d'ataronjat, el color de la flor dels *flamboyanes*, un arbre comú a Tuxtla Gutiérrez. Un cop els equips es van presentar, el públic va ser convocat a cantar l'Himne a Chiapas. La multitud es va posar dreta, i davant la mirada atònita dels jugadors d'ambdós bàndols, va entonar l'himne que els chiapanencs canten en les ocasions especials: "*Compatriotas, que Chiapas levante/ una oliva de paz inmortal/ y marchando con paso gigante/ a la gloria camine, triunfal*". La multitud cantava a plens pulmons. L'himne continuava: "*Cesen ya de la angustia, las penas/ los momentos de triste sufrir/ que regresen las horas serenas/ que prometen feliz porvenir/ Que termine la odiosa venganza/ que se acabe por siempre el rencor/ Que una sea nuestra hermosa esperanza/ Y uno solo, también, nuestro amor*". Va ser un moment carregat d'emotivitat. Una multitud de trenta-cinc mil espectadors, més els que van seguir l'acte des de casa seva a la televisió, cantaven una cançó d'unitat en un espai públic de grans dimensions, per primera vegada des de començament de gener de 1994. El moment propiciava un auto-reconeixement col·lectiu, una sort de reconstrucció de la comunitat perduda o no assolida abans d'una manera precisa en la història de la formació de l'estat de Chiapas.

Com a esport, el futbol es practicava a Chiapas força abans que arribés un equip professional de primera divisió. Diversos testimonis, tant orals com documentals, permeten afirmar que el futbol es va introduir a Chiapas, juntament amb la boxa, el ciclisme i el beisbol, l'any 1905, és a dir, fa cent anys. Se sap que van ser un grup de germans que es deien de cognom Lobato, que van dur les primeres pràctiques de l'esport modern a Chiapas. Més tard, amb l'arribada dels republicans espanyols, el futbol va tenir un nou impuls a l'estat. Els republicans, per guanyar-se la simpatia de la població, van començar a organitzar equips i competicions fins a l'any 1940. Així mateix, fins a la dècada dels anys cinquanta, el futbol es practicava a ciutats com Tuxtla Gutiérrez, San Cristóbal, Las Casas, Arriaga, Tonalá, Huixtla, Mazatán i Tapachula. A la capital de l'estat, els partits més atractius es feien en el camp de futbol de l'Institut de Ciències i Arts de Chiapas (ICACH), i aconseguien reunir un nombre considerable d'espectadors. Fins i tot, jugadors que sorgien de les fileres estudiantils, com és el cas de Benito Pardo, van jugar professionalment a la primera divisió del futbol mexicà. D'altra banda, però, entre els anys 1980 i 1982 va ser quan el futbol

professional de segona divisió i, fins i tot, de tercera, es va introduir a Chiapas per mitjà del governador substituït, Juan Sabines Gutiérrez, germà del poeta Jaime Sabines. Això va contribuir a mantenir una afició que seguia els partits. Durant la dècada dels anys noranta del segle passat, van començar a proliferar els camps de futbol al llarg de la línia fronterera amb Guatemala. Lentament, el futbol es va consolidar com un factor d'apropament entre els pobles fronterers de Chiapas i de Guatemala, i també com a esdeveniment indispensable en les festes dels pobles. Fins i tot, els mateixos Lacandonos, l'últim grup silvícola de Mèxic, va adoptar el futbol, i una de les seves sol·licituds permanents és tenir facilitats per poder acudir a Tuxtla Gutiérrez a presenciar un partit dels Jaguares. El repte que els zapatistes han proposat a l'Inter de Milà per celebrar un partit, no està gaire lluny d'aquesta situació d'adopció del futbol pels pobladors de la selva. No obstant això, abans de 2002, el futbol -a Tuxtla Gutiérrez en particular i a Chiapas en general- no aconseguia anar més enllà d'un cercle d'espectadors, que en la seva majoria eren estudiants. Quan van arribar els Jaguares de Chiapas, l'afició que es va anar formant per mitjà de la televisió es manifestà públicament, i va sorprendre a tothom. Certament, els pobles i les ciutats del nord de l'estat, l'any que van començar a jugar els Jaguares, es queixaven que no tenien senyal de televisió perquè això els impedia que poguessin gaudir dels partits. El futbol s'ha convertit en un mecanisme de mobilització social i en la possibilitat de comptar amb un símbol tangible d'identitat per a la població de Chiapas en tan sols tres anys. Per què ha succeït així?

La tesi que proposo per explicar el paper actual del futbol a Chiapas és la següent: el futbol arriba a l'estat enmig de les tensions d'una societat fragmentada i amb la seva autoestima pràcticament anul·lada. El futbol ofereix les condicions per congrega la població i brindar-li un símbol tangible de si mateixa. Tal i com ho va expressar un aficionat: "El regionalisme és el que em va portar als Jaguares". L'equip de futbol pot generar un símbol integrador que vagi més enllà de les desigualtats socials i les diferències culturals. Un altre aficionat va expressar el següent: "El futbol ha contribuït a donar alegria a un poble que ha estat colpejat per la història". El futbol es manifesta amb possibilitats que la societat de Chiapas l'estableixi com a mecanisme de mobilització per resoldre la fragmentació que s'expressa en altres àmbits, com ara el cultural, el polític, el religiós, a més de l'evident separació socioeconòmica de la població. El procés no està consolidat, i depèn de molts factors que pugui arribar a la maduració plena. Sens dubte, un

d'aquests factors és el desenvolupament del mateix equip dins dels torneigs periòdics.

Aquells que van escollir el nom del jaguar per batejar l'equip de Chiapas van tenir una bona inspiració. El jaguar és un felí que pot fer fins a 1,60 metres de llarg, més els 50 o 55 centímetres de cua. El seu color és entre vermellós i taronja, i amb taques negres al centre del cos. El pit i el ventre són de color blanc amb clapes negres. Sol tenir petites taquetes negres al cap i a les espatlles. El seu cap és poderós, gran, amb mandíbules sòlides, capaces de triturar els ossos d'un toro. Alguns jaguars són de color negre. Aquest felí és un dels habitants incomparables de les selves tropicals de Chiapas.

Des dels antics olmeques fins als maies clàssics, i pràcticament a totes les cultures complexes del Mèxic antic, existia el joc de pilota; no tant com a distracció, sinó com a ritual de gran importància. En el simbolisme del joc de la pilota, tant en els olmeques com en el maies, hi sol aparèixer el jaguar. Per exemple, en l'anomenada Estela 21 de la ciutat arqueològica d'Izapa, en el municipi de Tuxtla Chico, a la regió que es coneix amb el nom de Soconusco, s'hi veu l'escena d'un jugador de pilota derrotat que és transportat per dos sacerdots. A la part superior d'aquesta escena hi ha un jaguar. Gràcies a aquesta mateixa estela, sabem que un dels individus que transporta el derrotat és un sacerdot vestit de jaguar. El jaguar va representar -per als extingits olmeques i per als grups maies actuals- la Terra, l'origen de la vida. És clarament un déu solar. Era, per aquest motiu, la deïtat més important en el món indígena de Chiapas. El jaguar està associat a la pluja, i per això entre els maies se'l representa en forma de serp-jaguar. Així, per a les antigues cultures de Chiapas, el jaguar és el símbol de la vida: pluja i terra, en un poble que va viure i encara viu del cultiu del blat de moro. A vegades, els mateixos sacerdots maies es representaven amb peus de jaguar. En veritat, el jaguar és un símbol que relaciona la societat chiapanenca amb el seu passat i la vincula amb el present. Per a la població que no és descendent dels pobles originaris de Chiapas, el jaguar és un símbol de força, i s'exhibeix en el zoològic de Tuxtla Gutiérrez com un animal emblemàtic, juntament al quetzal. Tanmateix, per a grans grups de la població mexicana, el jaguar fa al·lusió al sud de Mèxic.

Les primeres campanyes de l'equip Jaguares de Chiapas durant els anys 2002 i 2003 van ser desastroses. L'equip va estar molt a prop de descendir a primera divisió d'ascens, amb l'angoixa de milers d'aficionats. El

més notable és que l'estadi no va deixar d'estar ple de gom a gom en cap moment, tot i el mal resultat de l'equip. En acabar el torneig a la fi de l'any 2003, hi va haver celebracions a les ciutats chiapanenques perquè l'equip va aconseguir la permanència en el màxim circuit del futbol mexicà. Per encetar el torneig amb el nom de "Clausura 2004", i en observar la creixent importància del futbol a Chiapas, un grup d'empresaris locals en van adquirir la franquícia, segons van dir, per arrelar l'equip. Així mateix, van canviar el cos tècnic i van renovar la plantilla de jugadors. Els resultats van anar més enllà del que s'esperava, segons admeten els mateixos amos de l'equip. Realment, els Jaguares de Chiapas només van perdre un partit a la campanya de clausura de l'any passat; es van mantenir en el lideratge general de la taula de posicions, i es van convertir en l'equip revelació del torneig, segons la premsa especialitzada. Per a la societat chiapanenca, aquesta situació ha permès una mobilització social a l'entorn del futbol que no s'havia manifestat abans. La pressió sobre l'equip és enorme. Els chiapanencs volen que sigui campió del futbol mexicà, fet que seria un cas mai vist en el circuit. "Ja ens hem acostumat a veure'l guanyar", em deia un aficionat mentre observàvem un partit a l'Estadi Víctor Manuel Reyna. És a dir, que un equip amb només dos anys de vida arribés al campionat seria un fet sense antecedents en el futbol de Mèxic. Però, això no va succeir, tot i que l'equip es va qualificar a la lligueta, per això van augmentar les expectatives dels seus seguidors. A més a més, l'equip chiapanenc va establir una marca quan es classificà cinc dates abans de l'acabament de la primera part del campionat.

L'any 2004, l'equip Jaguares de Chiapas tenia una plantilla de jugadors on només n'hi havia un que era originari de Chiapas, i no va tenir gaire activitat en el torneig. La columna vertebral de l'equip la conformaven tres jugadors brasilers i un de paraguaià. Cap ni un tenia idea de Chiapas, més enllà del que s'havia difós mundialment sobre la presència del Ejército Zapatista de Liberación Nacional. Tanmateix, això també succeeix amb els jugadors mexicans que pertanyen a l'equip. Cap coneixia l'estat, i menys les característiques culturals o la història de la població. Per ells, jugar als Jaguares del Chiapas era una feina més. Cap va pensar el que l'equip significava per a la societat, ni la mobilització que l'acompanyava. En el cas dels jugadors fundadors, van arribar a Chiapas de mala gana perquè havien de jugar en un camp que mai havia tingut futbol professional de primera divisió. La majoria s'ho va agafar com un preàmbul al retir, com els últims dies de la seva carrera esportiva. Al límit, van aconseguir que l'equip continués a pri-

mera divisió, i aquesta va ser la seva fita més significativa. Actualment, la meitat de la plantilla de jugadors són noves adquisicions que han incorporat els propietaris de l'equip, i els han apujat les seves bonificacions perquè mantenen una bona ratxa, cosa que no passa gaire sovint en el futbol mexicà. Només van perdre un partit en el seu camp durant tot l'any 2004.

Un dels grups de seguidors (*porras o barras*) més ben organitzats de tots els que segueixen els Jaguares estadi a estadi és el que pertany a una ciutat emblemàtica de l'estat, Chiapa de Corzo. Es va fundar en el passat prehispanic per grups de parla otomangue que van venir des de Nicaragua; la ciutat actual és un símbol de la població mestissa de Chiapas. Està situada a la riba del riu Grijalva, a només vuit quilòmetres de Tuxtla Gutiérrez, i durant el mes de gener la ciutat celebra la festa més important del cicle festiu chiapanenc. L'acte central d'aquestes festes és la realització d'una dansa que es balla de manera massiva per gairebé la totalitat dels habitants de la ciutat; en diuen de Los Parachicos. La ciutat de Chiapa de Corzo surt al carrer per executar aquesta dansa, la música de la qual té com a base els tambors i les flautes *de carrizo*. Popularment, a aquest tipus d'execució musical se la coneix a Chiapas com "*el tambor y el pito*". Els dansaires porten, entre altres coses, una màscara que es fa a la mateixa ciutat, i que representa el rostre d'un espanyol. És una màscara famosa en el món de l'artesanía mexicana. Els grups de seguidors la porten a l'estadi de futbol mentre se celebra el partit, a més de ballar a les tribunes la dansa de Los Parachicos, acompanyada del "*tambor y pito*". És un brogit persistent. Durant el partit del diumenge 4 d'abril de 2004, entre els Jaguares contra el visitant de San Luis Potosí, un estadi ple va veure com el seu equip perdia a la primera part. El nerviosisme dels espectadors era evident, però la música del "*tambor y pito*" no parava mai, i tampoc el moviment dels dansaires. A la segona part, amb el marcador empatat, el davanter centre dels Jaguares -el paraguaià Salvador Cabañas- va marcar el gol de la victòria. Aquest ho va celebrar de la manera següent: es va posar la màscara de Parachico i va ballar unes passes de la dansa. L'ovació va ser instantània, i la seva alegria va contagiar tot l'estadi. D'aquesta manera es va segellar la comunió entre l'equip i la societat local. Aquest succés es va comentar a tots els mitjans de Mèxic, tant de premsa escrita, com la ràdio i la televisió. La foto del jugador jaguar ballant amb la màscara de Parachico va donar la volta al país. No obstant això, el desconeixement que tenen de Chiapas els comentaristes nacionals es va posar en evidència una

altra vegada. En un dels programes esportius televisius més importants, l'endemà del partit, quan es mostraven les imatges del jugador ballant, el conductor del programa va dir, "Cabañas es va posar la màscara del Subcomandante Marcos", que és fals. Per tant, aquest incident il·lustra la ignorància generalitzada que existeix a Mèxic sobre l'estat de Chiapas, i la persistència d'una imatge fabricada pels mateixos mitjans. Això destaca la importància del futbol, ja que per mitjà de l'equip es projecta una imatge diferent que va més enllà d'una societat conformada per indis i ramaders en un enfrontament permanent.

El cas chiapanenc planteja diversos interrogants a l'anàlisi antropològica del futbol, i suposa problemes per a una teoria antropològica de l'esport. El primer que destaca és la relació entre l'esport i la modernitat, fet que s'ha plantejat a la literatura de ciències socials (Medina; Sánchez; 2003). En el cas de Chiapas, aquesta relació és particularment important en un estat de la Federació Mexicana que, per circumstàncies històriques complexes, va arribar tard a la modernitat en relació amb la resta del país. La modernitat chiapanenca s'estableix enmig d'una societat fragmentada per múltiples factors, que van des de l'economia, la desigualtat social, la pluralitat cultural, fins a les diferències religioses i polítiques. Tanmateix, a tot això se li ha d'afegir, en el cas particular chiapanenc, la difusió continuada d'una imatge simplista de la societat, que va tenir conseqüències en el seu interior mateix. Així mateix, l'esport en general, i el futbol en particular, ha esdevingut un mecanisme que combina els trets tradicionals de la societat amb els elements nous de la modernitat. A Chiapas, ha estat especialment important la coincidència de l'arribada de l'equip de futbol amb l'obertura d'una nova carretera i la construcció d'un pou sobre l'embassament de la hidroelèctrica de Raudales de Malpaso, que connecta l'estat amb la Ciutat de Mèxic en vuit hores; trajecte que fins fa uns mesos es feia en vint hores. Amb el futbol també va arribar el marxandatge futbolístic: roba i complements en general, que iguala els joves amb la moda de la resta del país. El futbol ha esdevingut com un símbol de símbols per mostrar la introducció de Chiapas a la modernitat mexicana. Altra ment, el futbol també genera la demostració de l'existència a Chiapas, per primera vegada, d'un empresariat local modernitzador, que veu un negoci factible i atractiu en la mercantilització de l'oci. La imatge del ramader com únic factor econòmic de poder es veu desmentida per aquest sector de financers que acaparen el comerç, la creixent indústria del turisme i ara l'oci. El futbol és, a Chiapas, un orientador del con-

sum per a una societat en procés de desenvolupament. No trigarà gaire el moment en què es construeixin les anomenades “ciutats esportives” multifuncionals, en termes de la pràctica de l'esport. L'arribada del futbol ha coincidit a Chiapas amb el moment en què diversos esports locals destaquen en les competències nacionals i internacionals. Els capitalistes chiapanencs veuen en tot aquest moviment un mercat emergent que promet guanys espectaculars. El creixement de les ciutats ha estat el context d'aquesta nova situació. Per exemple, durant el mes d'abril de 2004, el mateix governador de l'Estat ha inaugurat deu sales de cinema; Tuxtla Gutiérrez en té més de cinquanta en una ciutat que no arriba al milió d'habitants. A la mateixa ciutat, s'han establert grans magatzems com el Sam'S Club, i ha arribat el sistema de centres comercials, dels malls nord-americans, que esborren del mapa la botiga de barri, la “botigueta de la cantonada”. L'estadi de futbol és part d'aquesta modernització, una peça clau. La discussió que planteja el cas chiapanenc és la de la doble dimensió de l'esport en una societat fragmentada i en procés de modernització: per una banda, un mecanisme que legitima l'ordre establert, però, per una altra, un sistema de símbols que aconsegueix la cohesió de la societat. En veritat, el futbol a Chiapas està col·locat en l'àmbit dual de legitimador d'un nou ordre modernitzador, però també integrador d'identitats. Diria més, el futbol a Chiapas genera espais públics de participació massiva que comencen a l'estadi, quan s'entrelliguen els elements de la tradició cultural amb els que porta la modernitat. La modernitat a Chiapas pluralitza l'acció individual, i fa que el procés formador d'una entitat col·lectiva sigui molt complex. L'anàlisi del futbol ens porta a la conclusió que les diverses maneres de pensar el món i de viure'l en una societat com la de Chiapas, troba en l'àmbit de l'esport un mecanisme d'expressió de diversitat.

Cal emfatitzar que el futbol no és la causa, sinó el mitjà per a la mobilització social. El futbol no és el que produeix la integració en una societat fragmentada, sinó la necessitat del desenvolupament, impossible d'aconseguir en aquestes circumstàncies i amb el sentiment d'autoestima en el seu nivell més baix. El futbol és un mecanisme creïble en contrast amb la política, i també amb la religió, tan qüestionades d'un temps a aquesta banda. Per això s'uneix la capacitat d'aquest esport senzill en les seves regles, barat per practicar-lo- amb el potencial de provocar l'impuls col·lectiu -com ho ensenya el cas chiapanenc-, que va més enllà de les diferències socials i culturals que existeixen realment. El futbol no esborra les desigualtats socials, sinó que proveeix un

sistema de simbolització pel qual és possible arribar a la integració. El cas chiapanenc és una mostra clara d'això anterior. Enmig de les desigualtats socials, el futbol és un factor que aconseguix la legitimitat de la modernització, per tant, provoca en l'entorn col·lectiu un sentiment de pertinença i d'autoestima.

En el cas dels Jaguares de Chiapas, existeix un altre aspecte important: el seu inici erràtic. Les primeres temporades de l'equip mostraren un conjunt desacoplat, fràgil en totes les seves línies, incapaç de crear una estratègia col·lectiva. No obstant això, els aficionats van continuar assistint a l'estadi moguts per l'esperança de la recuperació de l'equip, i també de la mateixa societat chiapanenca. Les entrevistes amb els espectadors dins del mateix estadi local van mostrar aquest fet. És a dir, aferrar-se a l'esperança, com em va dir un aficionat, era la tònica col·lectiva. Hi va haver un moment d'especial tensió quan els Jaguares es van enfrontar als Colibrís, un altre equip que lluitava per no descendir. En aquesta ocasió, els directius del club van regalar samarretes a un bon nombre d'aficionats. El desenvolupament del partit va ser intens i els jaguars van perdre. La reacció d'una part del públic va ser cremar les samarretes que havien rebut i llançar-les a l'estadi com a repudi per la falta d'esperit dels jugadors. Als jaguars els quedava una última oportunitat. Quan va arribar, l'estadi es va omplir. L'expectativa dels aficionats va pujar el seu nivell més alt. Quan faltaven vuit minuts per acabar el partit, persistia un empat que no servia de res als jaguars. La tensió a l'estadi era evident. Una falta de l'equip contrari a tocar de l'àrea va provocar el xut directe que, executat per Gilberto Mora, va donar el triomf i la permanència a la primera divisió de l'equip local. Només si estaves a l'estadi en aquell moment podies percebre el que va significar per als chiapanencs aquesta victòria, que es va celebrar com si l'equip hagués guanyat el campionat. Em sembla que en aquell moment es manifestava a Chiapas una comunitat interpretativa reafirmada per la victòria de l'equip de futbol i sostinguda pels símbols que inclouen el jaguar i el color ataronjat. Estem davant la reconfiguració de la identitat social de Chiapas que se sobreposa a la fragmentació. És un procés que Roberto Da Matta -escrivint a Brasil- ha aconseguit caracteritzar com el pas de la identitat a la identificació (Da Matta, 1982). D'aquesta manera, s'estableix el mitjà pel qual adquireixen significat els símbols que aporta el futbol. Aquest moment és particularment important en una societat que com la de Chiapas ha anat perdent les relacions cara a cara per donar pas als anonimats de la modernitat. Aquesta novetat és molt evident a la capital Tuxtla Gutiérrez, que ha deixat les caracte-

rístiques de poble i s'ha convertit en una petita urb d'uns set-cents mil habitants. Els llocs tradicionals de congregació pública que hi havia a la ciutat han passat a ser espais anònims o àmbits per a la manifestació política. A la dècada dels anys setanta, encara era comú trobar en el parc central de Tuxtla Gutiérrez la població en interrelació, amb el funcionament de les relacions cara a cara. La comunitat d'identificació que allà es manifestava ha canviat d'espai i de dimensions: avui és l'estadi de futbol, o els àmbits del futbol en general, en una manifestació multitudinària que trenca, per moments, l'anonimat. El sentiment de pertinença que abans es manifestava a l'espai públic de la plaça central de les ciutats, en la modernitat actual es trasllada a l'estadi de futbol. És una situació semblant a la que ha descrit l'etnòleg francès, Christian Bromberger (1998). Cada partit de futbol és un suport per a la reafirmació d'allò local, de l'enfortiment de l'autoestima i el suport del sistema de símbols. Aquesta és la profunditat antropològica del futbol. Més enllà de les explicacions fàcils que fan al·lusió a l'opi del poble o a la idiotesa de les masses, el futbol ha penetrat en la societat fins a convertir-se en un fet social total, com escriu Ignacio Ramonet (1999) o els etnòlegs que han reflexionat sobre l'esport, com el mateix Bromberger o Max Augé. En el meu llibre, *Lo Sagrado del Rebaño*, també es fa referència a la importància del futbol com un fet social total (Fábregas, 2001). L'anàlisi del futbol ens porta a una millor comprensió de les característiques del capitalisme contemporani, de les contradiccions que conformen la globalitat i de la vigència d'allò local, com han mostrat diversos etnòlegs espanyols. En el cas de Chiapas, la reflexió sobre el futbol ens aclareix el sorgiment, per primera vegada a la societat local, d'un veritable empresariat que distingeix entre el que és pròpiament una empresa capitalista, financera, amb inversió, d'allò que és purament comercial. El futbol ha proveït l'espai propici per a això, perquè la mateixa activitat esportiva és una empresa. El cas chiapanenc rebel·la el que altres etnòlegs havien assenyalat: la manifestació de la ideologia del capitalisme actual, és a dir, el deure de guanyar, l'absolutisme de la competició, la legitimitat de la mentida (Brune, 1999). Tot això és veritat. Però també ho és que la consolidació del futbol com a fenomen universal es deu a la seva capacitat per generar un sistema de símbols que indiquen la formació de comunitats d'identificació, el pas de la identitat a la identificació i la integració de la diversitat. En el cas chiapanenc, el futbol provoca la integració de la societat a costa de la fragmentació. El procés mostra la transformació del poder econòmic tradicional que es trasllada del control del camp al control de la urbanització i de la modernitat. Víctor Turner va dir que són "integracions

momentànies", però que demostren la possibilitat d'una societat fragmentada d'aconseguir-ho.

Les contradiccions dins les quals es desenvolupa el futbol a Chiapas mostren el doble paper d'aquest esport. Per una banda, els seguidors de l'equip veuen el futbol com la representació d'un símbol d'identitat, un mecanisme integrador que atorga cohesió a una societat dividida i amb problemes severes de diferenciació social que inclou el factor ètnic. A Chiapas, no tan sols operen les distincions de classe social, sinó també les ètniques. En el context d'aquests dos universos sociològics, s'esdevé una fragmentació que s'expressa en les rivalitats i els conflictes polítics i religiosos. Cada poble de Chiapas trobava en la festa un mitjà per cohesionar-se, però amb un abast limitat a les fronteres de la mateixa població en concret. Els carnivals, com el de San Juan Chamula o el d'Ocozocoautla, juguen clarament aquest paper. Però faltava un símbol que permetés l'expressió massiva d'*allò chiapanenc* en les circumstàncies que hem descrit per a l'estat de Chiapas. Aquest símbol es fa possible amb el futbol professional.

Per una altra, per a l'empresariat chiapanec emergent, el futbol va obrir les possibilitats d'integrar-se a un negoci de proporcions considerables, que a més és factor de modernització. Des del punt de vista empresarial, els Jaguares de Chiapas no tan sols signifiquen un negoci, sinó la revitalització de l'economia en una societat que depèn de la despesa governamental. El futbol obre derrames econòmiques en diversos fronts, i li plantegen, a un empresariat tan nou com el de Chiapas, l'existència de mercats i de camps d'inversió que no havien estat explorats, ni tan sols imaginats. No és una oportunitat econòmica petita, per exemple, els tractes amb les televisions per a la transmissió dels partits. L'ocupació hotelera a Tuxtla Gutiérrez ha augmentat notablement els caps de setmana que hi ha partit. Fins i tot, quan el rival és un equip de la popularitat de les Chivas Rayadas o del Cruz Azul, l'afluència d'aficionats de Guatemala o El Salvador és notable. La venda d'una infinitat de productes comercials és més gran els dies de futbol. Aquesta derrama econòmica cada quinze dies ha significat per a Tuxtla Gutiérrez una revitalització que ha alertat l'empresariat local pel que fa a la importància del futbol com a negoci.

Les diferents èpoques que ha viscut l'estat de Chiapas al llarg de la seva història i de les seves relacions amb la història nacional han modelat una societat recelosa de les innovacions. D'una manera més precisa, el

pes de les actituds culturals dels grups dominants van anar consolidant una actitud de rebuig a les alteritats, alhora que s'emfatitzava la divisió entre indis i no indis. Aquest fet ha estat una constant en la societat chiapanenca. Per això, i amb l'advertència que el procés és complex, la introducció de l'alteritat religiosa va causar, i encara causa, problemes severos de fragmentació. Chiapas, a partir de la cristianització catòlica, havia estat una societat monoreligiosa. En l'aspecte polític, des dels aranjaments entre el liderat de la Revolució Mexicana i els terratinents chiapanencs, que es coneixen com a mapaches, Chiapas va ser una societat monopartidista: el PNR primer i el PRI després van ser durant dècades els únics partits polítics que van operar en l'entitat. Aquests monopolis contrastaven amb la varietat cultural, incloent-hi la diferenciació lingüística i el desenvolupament regional desequilibrat. La ruptura dels monopolis religiosos i polític va accentuar la fragmentació. El gener de 1994, en tan sols uns dies, van sorgir al voltant de 250 organitzacions amb interessos diferents, fet que és indicatiu de la profunditat de la fragmentació. Com a contrast, s'havia generalitzat la idea d'una "identitat chiapaneca", difusament simbolitzada. Per això, la marimba no és un símbol per al món indígena, perquè l'arpa i el violí són més importants. La cuina també està particularitzada, i l'Himne a Chiapas diu molt més a la població mestissa que a la indígena. La modernitat del segle XX, que s'inicia a Chiapas el 1970, va provocar canvis importants, entre altres, un procés accelerat d'urbanització. La fragmentació de la societat va requerir una solució davant la modernitat, sense deixar de banda la tradició. Precisament, aquest aspecte tan rellevant és el que permet l'èxit d'un equip professional de futbol que està acceptat per tots els sectors i els grups de la societat chiapanenca. D'aquesta manera, la societat troba un mecanisme d'integració que és capaç d'absorbir la tradició i incorporar-la a la modernitat. El resultat és l'operació d'una societat molt més complexa, on la fragmentació persisteix, però es resol simbòlicament per mitjà del futbol. Més enllà del clixé sobre l'opi dels pobles, l'esport en general i el futbol en particular, han passat a un altre plànol en la vida social, on compleixen papers que abans complia la religió o la política, com ho demostra el cas dels Jaguares de Chiapas.

BIBLIOGRAFIA

Alabarces, Pablo. *Futbol, identidad y violencia en América Latina*. Buenos Aires: CLACSO/ASDI, 2003.

- Archetti, Eduardo. *Futbol y ethos*. Buenos Aires: FLACSO, 1985.
- Archetti, Eduardo. "El potrero y el pibe. Territorio y pertenencia en el imaginario del futbol argentino". A: *Nueva Sociedad*, núm. 154, març-abril, Caracas, 1998, pàg. 101-119.
- Augé, Marc. *Travesía por los Jardines de Luxemburgo*. Barcelona: GEDISA, 1987.
- Brune, Francois. "Un resumen de la condición humana". A: Segurola, Santiago. *Fútbol y pasiones políticas*. Barcelona: Debate, 1999, pàg. 19-27.
- Bordieu, Pierre. *Sociología y Cultura*. Mèxic: CONACULTA-Grijalbo, 1984, pàg. 193-215.
- Bahamonde, Àngel. *El Real Madrid en la historia de España*. Madrid: Taurus, 2002.
- Bromberger, Christian. "Tercer medio tiempo para el futbol iraní". A: Santiago Segurola. *Futbol y pasiones políticas*. Barcelona: Debate, 1999, pàg. 97-105.
- Bromberger, Christian. "El fútbol como visión del mundo y como ritual". A: Roque, María-Ángeles. *Nueva Antropología de las sociedades mediterráneas*. Barcelona: Icaria. Institut Català de la Mediterrània, 2000.
- Cappa, Àngel. *¿Y el fútbol dónde está?* Mèxic: Editorial Ficticia, 2004. (Ediciones del Futbolista).
- Da Matta, Roberto; *et. al.* *Universo do futebol: Esporte e sociedade Brasileira*. Río de Janeiro: PINAKOTHEKE, 1987.
- Dunning, Eric. *The sociology of Sport: a selections of readings*. Londres: SAGE, 1976.
- Elías, Norbert; Dunning, Eric. *Deporte y ocio en el proceso de la civilización*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1955, Tercera Edición.
- Fábregas Puig, Andrés. *Lo Sagrado del Rebaño*. Zapopan: El Colegio de Jalisco, 2001.
- Huizinga, Johan. *Homo Ludens*. Segunda Edición. Madrid: Alianza, 1984.
- Lahud Guedes, Simoni. *O Brasil no campo de futebol. Estudos Antropológicos sobre os significados do futebol brasileiro*. Niteroi: EDUFF, 1998.
- Medina, F. Xavier; Sánchez, Ricardo. *Culturas en juego: ensayos de antropología del deporte en España*. Barcelona: Icaria. Institut Català d'Antropologia, 2003.
- Ramonet, Ignacio. "Un hecho social total". A: Segurola, Santiago. *Futbol y Pasiones Políticas*. Barcelona: Debate, 1999, pàg. 11-19.
- Turner, Víctor. *La selva de los símbolos*. Madrid: Siglo XXI, 1990.

Vázquez Montalbán, Manuel. *Fútbol. Una religión en busca de un Dios*. Barcelona: Random House Mondadori, 2005.

ABSTRACT

A partir del 1 de enero de 1994, el meridional Estado Mexicano de Chiapas, ocupó los primeros lugares de la prensa mundial tanto televisiva, como de radio y escrita. El motivo de tan destacada atención mediática fue la rebelión del Ejército Zapatista de Liberación Nacional, más conocido por las siglas EZLN. En el Estado de Chiapas habita, además de la población mestiza, una variedad de grupos étnicos, descendientes de familias lingüísticas mayances y zoqueanas, lo que ha llamado la atención de los antropólogos, tanto mexicanos como extranjeros, desde hace casi un siglo. Sin embargo, la sociedad chiapaneca en su conjunto ha permanecido mal estudiada y por lo consiguiente, mal conocida. Una de las características de Chiapas es su entrada tardía a la modernidad, iniciada en los años 1970, pero detonada después del 1 de enero de 1994. En este ensayo se discuten las características de ese “Chiapas Tradicional” y los cambios sucedidos a partir de la “modernidad”. En ese contexto, se sitúa el papel del fútbol profesional y sus consecuencias sociales y culturales en el Chiapas de nuestros días...

From January 1st, 1994, the southern Mexican state of Chiapas was on the front pages of world press, as well as on television and the radio. The reason for such remarkable media attention was the rebellion of the Zapatista Army of National Liberation (known as the EZLN in Spanish). In the state of Chiapas is inhabited by a variety of ethnic groups, descended from Mayance and Zoque linguistic families, together with population of mixed race, which has attracted attention of both Mexican and foreign anthropologists for almost a century. However, Chiapas society as a whole has scarcely been studied and, therefore, is not well known. One of the characteristics of Chiapas is its late entry into modernity, which started in the 70s, but seriously affected after January 1st, 1994. In this paper, the characteristics of this “Traditional Chiapas” and the changes from “modernity” are discussed. In this context, we can see the role of professional football and its social and cultural consequences on current Chiapas...

À partir du 1er janvier 1994, le méridional État Mexicain de Chiapas a occupé les premiers lieux de la presse mondiale aussi bien télévisuelle, que de radio et écrite. Le motif de si distinguée attention médiatique a été la rébellion de l'Armée Zapatista de Liberación Nacional, plus connue avec les sigles EZLN. Dans l'État de Chiapas, en plus de la population métisse, y habite une variété de groupes ethniques, descendants de familles linguistiques mayances et zoqueanas, ce qui a attiré l'attention des anthropologues, aussi bien mexicains qu'étrangers, depuis presque un siècle. Pourtant, société chiapanèque a été mal étudiée et, par conséquent mal connue. Une des caractéristiques de Chiapas est son entrée lente à la modernité, commencée dans les années 1970, mais faite détoner après le 1er janvier 1994. Dans cet essai on discute les caractéristiques de ce "Chiapas Traditionnel" et les changements succédés à partir de la "modernité". Dans ce contexte, on situe le rôle du football professionnel et ses conséquences sociales et culturelles dans le Chiapas de nos jours...